

הרב בן ציון קריגר

שלושה כתרים הם: כתר תורה, כתר כהונה, כתר מלוכה (על צורות שלטון ומשטר בישראל)

כמעט כל המשטרים הדמוקרטיים בימינו, בנויים לפי הדגם של שלש רשויות. רשות מחוקקת (כנסת), רשות מבצעת (ממשלה), ורשות שופטת. ההפרדה בין שלש זרועות השלטון היא עיקרון מקודש במישטר הדמוקרטי. ננסה לברר אם גם עפ"י השקפת התורה יש לשאוף לצורת שלטון כזו.

א. כתר כהונה לחוד וכתר מלכות לחוד

הרמב"ן כתב בפירושו על התורה (בראשית מט, י):

"...וזה היה עונש החשמונאים שמלכו בבית שני, כי היו חסידי עליון, ואלמלא הם נשתכחו התורה והמצוות מישראל, ואף על פי כן נענשו עונש גדול... אבל כל זרע מתתיה חשמונאי הצדיק לא עברו אלא בעבור זה שמלכו ולא היו מזרע בית דוד... ואפשר גם כן שהיה עליהם חטא במלכותם מפני שהיו כהנים ונצטוו: תשמרו את כהונתכם לכל דבר המזבח ולמבית לפרוכת ועבדתם עבודת מתנה אתן את כהונתכם (במדבר יח, ז). ולא היה להם למלוך רק לעבוד את עבודת ה'. וראיתי בירושלמי מסכת הוריות (ג, ב): אין מושחין מלכים כהנים אמר רבי יהודה ענתוריא: על שם לא יסור שבט מיהודה. אמר רבי חייא ב"ר אבא: למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל. מה כתיב בתריה? לא יהיה לכהנים הלויים (דברים ח, א). הנה שנו בכאן שאין מושחין מלכים מן הכהנים בני אהרן.. ורבי חייא ב"ר אבא פירש שהוא מנוע מן התורה שלא יהיה לכהנים הלויים כל שבט לוי חלק ונחלה במלכות והוא דבר ראוי והגון".

הרמב"ן הורה לנו על חובת ההפרדה בין המלוכה לכהונה. המלוכה היא נחלת שבט יהודה ומשפחת בית דוד, והנוטלה מהם עובר על צוואת הזקן, ועונשו חמור ביותר. נוסף על כך יש איסור מיוחד על הכהנים והלויים להיות מלכים. בהתאם לכך, פנו חכמי ישראל לינאי המלך (קידושין סו) וביקשו ממנו להניח את כתר הכהונה ולהסתפק בכתר המלוכה.

לאור דברי הרמב"ן הללו, פירש אברבנאל (בלא שהזכיר את הרמב"ן) את נבואת זכריה (פרק ג) על מראה יהושע הכה"ג, העומד לפני מלך ה' והשטן לימינו, והוא לבוש

1. הרמב"ם כתב בספר המצוות (מצוה שס"ב) שאסור זה נובע מן הכתוב בפרשת המלך: "לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא". ברם ביד החזקה לא הזכיר דבר מאיסור זה.

בגדים צואים, והמלאך מצווה על העומדים לפניו להסיר מיהושע את הבגדים הצואים ולהלבישו מחלצות ולשים צניף טהור על ראשו וכו'.

והסביר אברבנאל, שהשטן הוא אנטיוכוס, העומד לימינו של יהושע הכה"ג, הם בני חשמונאי שהיו ימינזרעו של יהושע הכה"ג, ונקראו מלכי יהודה והיו מלכים וכהנים גדולים יחד. ודבר זה נחשב לפני ה' בגדים צואים, כי הבגדים הנקיים להם (לכהנים) הם בגדי כהונה כפי משפחתם.

ועוד כתב שם בהמשך דבריו:

"...ולכן היה מצוה את העומדים לפניו לאמר: הסירו את הבגדים הצואים מעליו, ר"ל שבני יהודה לא יקבלו עליהם מלכות הכהנים ויסירו מהם הבגדים הצואים, שהוא רמז על המלכות כי כהנים הם ולא מלכים...

והנה אומר הנביא, ישימו צניף טהור על ראשו להגיד: שלא קרבו כהני בית שני, בני חשמונאי מזרע יהושע הקדוש להחזיק במלכות, כי **אם לגסות הרוח ולחוסר הדעת**, ולכן היה ראוי ישימו צניף טהור על ראשו שהוא משל לדעת ולגבורה, שאחרי שהם עצמם לא קיבלו דעת ולא שכל בראשם לעזוב כתר מלכות שאינו שלהם, היה ראוי שהשרים והעם ישימו הצניף הטהור והדעת ההוא על ראשם, רוצה לומר: **שיסידו מהם את המלכות**.

וזכר הנביא, שראה עוד בנבואתו שכל זה נעשה ונתקיים בפועל, שהורדוס שם הצניף הטהור על ראשו של זרע יהושע, כלומר שהסיר ממנו גסות רוח המלכות ושם הדעת האמתית על ראשו, להתייחד לעבודת אלוקיו... ומלאך ה' היה עומד על כל זה, כי מאיתו היו הדברים ובגרות עירין ומאמר קדישין מתו כל זרע חשמונאי באותו עוון שהיו מחזיקים במלכות, כדי שישמר זרע יהושע בצניף טהור ובדעת נכון...".

"גסות הרוח וחוסר הדעת", כך מכנה אברבנאל את נטילת כתר המלוכה ע"י כהני ה' המעוטרים בכתר כהונה וצניף טהור. ע"כ כל בר דעת ובעל שאר רוח ישתדל מאוד שלא לערב מלכות במלכות.

האם עם ישראל נהג על פי הדברים הללו בכל התקופות? כיצד היו פני הדברים בתקופת התנ"ך? להלן ננסה לבחון זאת.

ב. הפרדת רשויות בתקופת המדבר

מיכה הנביא אומר (ו, ב) כי שלשה מנהיגים הלכו לפני בני במדבר והם: **משה, אהרן ומרים**. חלוקת התפקידים ביניהם עפ"י תרגום יהונתן שם, היתה כך: משה ללמד תורה לאנשים, אהרן לכפרה, ומרים להורות לנשים.

גם חז"ל התייחסו למשה, אהרן ומרים כאל הנהגה משולשת כפי שכתוב במסכת תענית (ט, ע"א).

ר' יוסי ב"ר יהודה אומר שלשה פרנסים טובים עמדו להם לישראל ואלו הן: משה, אהרן ומרים. וג' מתנות טובות ניתנו על ידם ואלו הן: באר, ענן ומן.

באר בזכות מרים, עמוד ענן בזכות אהרן, ומן בזכות משה. מתה מרים נסתלק הבאר... מת אהרן נסתלקו ענני כבוד... מת משה נסתלקו כולן שנאמר (זכריה יא): "ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד".²

משה, אהרן ומרים נחשבו לשלישיה מנהיגה כבר במצרים, כפי שעולה מדברי חז"ל בשמות רבה (פרק כו):

לא שלותי מגזרה ראשונה שגזר פרעה עלי, וימררו את חייהם. והעמיד לי הקב"ה גואל זו מרים ע"ש המירור. ולא שקטתי מגזרה שניה, "אם בן הוא והמיתן אותו..." והעמיד לי הקב"ה גואל – זה אהרן ע"ש ההריון. ולא נחתי מגזרה שלישית שגזר "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו" והעמיד לי הקב"ה גואל ע"ש המים – זה משה.

מסתבר לומר, לאור דברי חז"ל אלו, שלמרים היה תפקיד כלל ישראלי (ולא תפקיד מצומצם כהוראת תורה לנשים כדברי התרגום יהונתן) כפי שכתב רבי צדוק הכהן (פרי צדיק פרשת זכור ו'):³

"וי"ל שג' גזירות הללו, היו כדי לברר במצרים הג' כתרים ע"י הג' גואלים: כתר תורה ע"י משה, כתר כהונה ע"י אהרן וכתר מלכות ע"י מרים, וכמו שכתוב (סוטה י"א): בתי מלכות, דודו נמי מרים קאתי".⁴

שלשת הכתרים הללו, שרבנו צדוק הזכירם, מקורם במסכת יומא (ע"ב):

א"ר יוחנן: שלשה זרים הם: של מזבח, של הארון ושל שולחן. של מזבח, זכה אהרן ונטלו, של שולחן זכה דוד ונטלו,⁵ ושל הארון עדיין מונח הוא, כל הרוצה ליקח יבוא ויקח.

הנהגה משולשת זו המעוטרת בשלשה כתרים, גם התיצבה בראש הגבעה במלחמת עמלק, כשמשה ואהרן מיצגים את כתרי תורה וכהונה, וחור בנה של מרים את כתר המלוכה. משם יצאה הוראה לדורות, שרק כך, ע"י שיתוף פעולה מלא של שלושת זרועות השלטון, ישראל מתגברים, מתרפאים,⁶ ומנצחים.

2. המפרשים לזכריה שם (רש"י, ראב"ע, רד"ק ועוד) הסבירו כל אחד לפי דרכו את הסתלקות שלשת הרועים ביום אחד.
3. בחידושי אגדות למהרש"א הסביר כיצד יצא דוד ממרים, ועדיין הדברים זקוקים לביאור ואין כאן מקומם.
4. עפי"ז נבין היטב, מדוע כה חרה לשאול כאשר שמע שאחימלך נתן לדוד מלחם הפנים שהיה על שולחן המשכן בנב, שהרי בכך העניק לדוד את כתר המלוכה. וכן מתפרש יפה מדוע ראה שאול באי בואו של דוד לסעודת הלחם שערך – מרידה במלכותו. וכן חז"ל ראו בלחם שהציע בועז לרות: "ואכלת מן הלחם" – סמל למלכות.
5. מלחמה זו גם ריפאה את תחלואי העם שנתגלו ברפידים, היא מסה ומריבה. והם: א.

משה רבינו לא החשיב בתחילת דרכו את הפרדת הרשויות, כאשר ניגלה אליו ה' בסנה וקרא לו: משה משה, הוא השיב: הנני, וכוונתו היתה שהוא מוכן לשמש גם ככהן וגם כמלך כפי שדרשו חז"ל (שמות רבה י"ג):

הנני לכהונה ולמלכות. ביקש משה שיעמדו ממנו כהנים ומלכים. א"ל הקב"ה: אל תקרב הלום, כלומר לא יהיו בניך מקריבין, שכבר מתוקנת הכהונה לאהרן אחיך. הלום זו מלכות... א"ל הקב"ה: כבר מתוקן המלכות לדוד, אעפ"כ זכה משה לשתייהן. כהונה, ששימש בז' ימי המילואים, מלכות, דכתיב (דברים נג): "ויהי בישראל מלך".

ג. עלי הכהן, היה מלך וכהן גדול ואב בית דין

למרות כל האמור לעיל. מצאנו שופט והוא עלי הכהן שהיה מוכתר בכל שלשת הכתרים. כך דרשו חז"ל במדרש תנחומא שמיני ב:

אמרתי להוללים אל תהולו – לפי שאין השמחה ממתנת לאדם שנאמר: לשחוק אמרתי מהולל. ועלי הכהן כמה שמחה שמח – היה מלך, כה"ג ואב ב"ד שנאמר: "ועלי הכהן, יושב על הכסא, על מזוזת היכל ה'".

ועלי הכהן – שהיה כהן גדול. יושב על הכסא – שהיה מלך. על מזוזת היכל ה' – שהיה אב ב"ד. ולא המתין בשמחתו, ויפל על הכסא אחורנית. ומה עלי הצדיק כך? הרשעים על אחת כמה וכמה!"

מדוע ריכז עלי בידיו את כל הסמכויות בניגוד לצוואת הזקן ובניגוד לרוח התורה? תשובה לכך מצאנו בדברי חז"ל במדרש החפץ בפרשת מקץ:

"בשעה שבאו בני יעקב למצרים, נתכנסו כל השבטים ויצאו חוץ לכרך של מצרים, ואמרו: ביד מי תמסר הגדולה בשעה זו? אם ליהודה עדיין לא הגיעה שעתו, שכך ברכו יעקב אביו: "לא יסור שבט מיהודה ומחוקק

רפיון בתורה. ב. מחלוקת פנימית (ריב בני"ג). כפירה בה' (היש ה' בקרבנו אם אין). כנגד שלש מחלות אלו יש לטפל בשלשה מוקדים. במוקד התורני, במוקד החברתי, ובמוקד האמוני (תפילה, קרבנות). לצורך כך התאחדו יחד שלש ההנהגות בישראל ותוך כדי שיתוף פעולה הצליחו לרפא את העם. לעומת זאת כשהתגלו תחלואים דומים בחטא מי מריבה, לא השכילו משה ואהרן להושיעם. כי חסרו את הסיוע של מרים, נושאת כתר המלוכה, שכבר מתה אז.

6. בהמשך נסביר מדרע בכל זאת זכה משה בשלושת הכתרים לשעה. משה רבינו היה מלך להלכה ולמעשה כאשר כתב הרמב"ם (בית הבחירה ו, יא): "אין מוסיפין על העיר או על העזרות אלא על פי מלך... שנאמר ככל אשר אני מראה אותך וכן תעשו לדורות, ומשה רבינו מלך היה".

7. כאשר הענישו את עלי בעון בניו, נטלו ממנו את כל שלשת הכתרים כפי שדרשו חז"ל: (אגדת בראשית מ"א): "ועלי שוכב במקומו – שלשה כתרים היו בידו: כה"ג, מלך ואב"ד, ובעונות בניו ירד מכולן שנאמר: ועלי שוכב – סתם שלא היה כה"ג. במקומו – שלא היה מלך. ועניו החלו כהות – שלא היה אב"ד..."

מבין רגליו⁸ אימתי לא יסור שבט מיהודה בזמן שיהיו יושבי לשכת הגזית⁹, ועד שנושאים ונותנים, בא ענן ונקשר עליהם ונאמר להם: ביד לוי תמסר, שנא': הנגלה נגליתי וכו'. וזה שנאמר: ובחור אותו מכל שבטי ישראל במקומם של הבכורות, שבתחילה היו הבכורות של כל שבט ראויין לכהן, ובשבילו דחיתי את כולם.

נמצאנו למדים, שחובת ההפרדה בין שלש הרשויות החלה רק עם בנית ביהמ"ק והושבת סנהדרין בלשכת הגזית. משעה זו ואילך, נקבעה המלוכה לבית דוד, הכהונה הגדולה למשפחת אלעזר בן אהרן הכהן. (ובני איתמר ירדו מהבמה) וכתר המשפט נותר פתוח לכל עם ישראל, כל הרוצה ליטול יבוא ויטול. איש האלוקים שהוכיח את עלי על מעשיו ומעשי בניו, רמז בדבריו: "והתהלך (הכה"ג) לפני משיחי כל הימים", על התהוותה של מציאות חדשה, שבה הכהן מתהלך לפני המלך ועל האיסור לכהן לשמש בכל שלשת התפקידים בעת ובעונה אחת.

הלקח מתקופת עלי הוא, שריכוז הסמכויות בידי אדם אחד או זרוע אחת היא שלילית ומשחיתה ויש להמנע מכך ככל האפשר. סביר להניח, שלקחת מתנות כהונה יתרות, בכח הזרוע תוך בזוי הקדשים כפי שנעשה בידי בני עלי, נבעה מהרגשת בטחון יתרה ומכך שהם היו גם מלכים וגם כהנים. כך גם מסביר הכלי יקר את פשר סמיכות פרשת המלך לפרשת מתנות כהונה וז"ל:

"רב המפרשים חתרו למצוא דרך לסמיכת פרשה זו (מתנות כהונה) לפ' של מעלה (פרשת המלך)... ואומר אני: לפי שנאמר בספר שמואל: זה יהיה משפט המלך אשר ימלוך עליכם... ואת שדויתכם וכרמיכם יקח... הורה במילת עליכם לומר, שכבר נרמז בתורה משפט המלך ומעשהו, במ"ש: שום תשים עליך מלך, שיהיה מושל בגופך וקו' במאודך. על כן סמך לפרשת המלך, שמשפטו ליקח הכל בזרוע, אבל משפטו הכהנים אינו כן, אלא שכר שירותו הוא נוטל, כמ"ש לעמוד לשרת וכו'" (דברים יח, א).

8. מכאן גם תשובה לשאלה הנכבדה כיצד נבחר שאלו למלך למרות שלא היה משבט יהודה. וגם הרמב"ן סבור כך. אולם המאירי (בית הבחירה, הוריות י"א), (ב) סבור שהיה איסור בהמלכת מלכים שלא משבט יהודה גם לפני בחירת דוד למלך. ועיין בספר תורת המועדים לר"ש גורן במאמרים: "מלכות בית דוד לאור ההלכה", "ומלכות החשמונאים לאור ההלכה".
9. אולי רמזו כאן גם על הקדמת המלוכה ועליונותה על פני הכהונה (חולקים כבוד למלוכה). הדר למתיחות שהיתה בענין זה, שמענו בויכוח שהיה בין פנחס בן אלעזר לבין יפתח הגלעדי, ביחס לשאלה מי צריך לבוא אל מי, כדי להתיר את נדרו של יפתח.
10. משפט הכהנים הוא "מאת העם", "מאת זובחי הזבח", הם מקבלים ולא לוקחים ככתוב שם: "ונתן לכהן" ולא שיקח מעצמו, ואילו בני עלי קבעו משפט חדש, "משפט הכהנים את העם", "ולקח הכהן", הם לוקחים ולא מקבלים. זהו למעשה משפט המלך ולא משפט הכהנים.

הענשים שהוטלו על בית עלי היו בהתאם ללקחים שהופקו מתקופת שלטונו של עלי. הקב"ה הפקיע בית זה מכל שלש זרועות השלטון כי הם פגעו בכל אחת מזרועות אלו: הם הופקעו לחלוטין ממוסד המלוכה ע"י ההפרדה הברורה בין הכהונה והמלוכה. כן הופקעו הם ממשרת הכהונה הגדולה, ובכך נגדעה זרועם החזקה אשר נטלה מתנות כהונה בחוזה. כמו כן מנעו מהם את הישיבה בלשכת הגזית במושב סנהדרין ע"י הגזירה שלא יהיו סמוכים בביתם כפי שמובא במסכת סנהדרין י"ד ע"ב:

"ר' חנניא ור' הושעיא הוה קא משתקיד ר' יוחנן למסמכניהו ולא הוה מסתייעא מילתא, הוה קא מצטער טובא, אמרו ליה לא יצטער מר, דאנן מדבית עלי קא אתינן, דא"ר שמואל בר נחמני, א"ר יוחנן: מנין שאין נסמכין לבית עלי שנאמר: ולא יהיה זקן בביתך, מאי זקן? אילימא זקן ממש, והא כתיב, וכל מרבית ביתך ימותו אנשים, אלא סמיכה".

ד. כתר תורה (משפט) לחוד וכתר מלוכה לחוד

כשם שיש להפריד בין כתר כהונה לכתר מלוכה כך יש להפריד בין כתר מלוכה לכתר משפט שהוא למעשה כתר תורה¹¹.

כן שנינו בברייתא במסכת סנהדרין (י"ח):

"אין מושיבין מלך בסנהדרין ולא מלך וכה"ג בעיבור השנה. מלך בסנהדרין דכתיב: לא תענה על ריב, לא תענה על רב".

רש"י שם הסביר: אינך רשאי לסתור את דברי המופלא שבדיינין, ואי אמר מלך חובה תו לא מצי אינך למיחזי ליה זכותה.

דבר זה נפסק להלכה (רמב"ם סנהדרין פ"ב ה"ד):

"ואין מושיבין מלך ישראל בסנהדרין, שאסור לחלוק ולמרות את דבריו, אבל מושיבין כה"ג אם היה ראוי בחכמה".

למרות שהתורה אסרה על ישיבת מלך בסנהדרין בגלל הצורך לשמור על עצמאותה של מערכת המשפט, איפשרו חכמים למלכי בית דוד לדון כדיינים יחידים בסדר דין מיוחד, בגלל רגישותם המיוחדת לצדק ולמשפט כפי שכתוב (שמואל ב, ח, טו): "בית דוד, כה אמר ה' דינו לבוקר משפט¹² (ירמיהו כא).

11. שהרי הסנהדרין הם עיקר תורה שבעל פה והם עמודי ההוראה ומהם חוק ומשפט יוצא לכל ישראל.

12. כך הסביר הלחם משנה (הל' סנהדרין פ"ב ה"ה) את הסתירה בין ההלכה הקובעת שאין מושיבין מלך בסנהדרין להלכה הקובעת שמלכי בית דוד דנין ודנין אותם. אמנם התוס' (סנהדרין יט. תוד"ה אבל מלכי בית דוד) הבחינו בין דיני נפשות שמהם הופקע המלך לדיני ממונות שבהן מלכי בית דוד מותרים לדון.

13. מפסוק זה הוכיחה הגמרא (סנהדרין יט.) שמלכי בית דוד דנין ודנין אותם.

כמור"כ איפשרו למלכי בית דוד לשבת בעזרה (סוטה מ': יומא ס"ט: ועוד), דבר שנמנע אפילו מן הסנהדרין שישבו רק בחצי לשכת הגזית שהיתה בחול, כי אין ישיבה בעזרה רק למלכי בית דוד¹⁴.

חכמים לא חששו שהם יטילו מוראם על הסנהדרין כתוצאה משיבתם בעזרה, כי מלכי בית דוד ישבו שם לפני ה' תוך התבטלות גמורה לבורא עולם, ככתוב (שמואל ב, ז, יח):

"ויבא המלך דוד וישב שם לפני ה'¹⁵ ויאמר מי אנכי אדני ה' ומי ביתי כי הבאותני עד הלום".

כישיבת דוד לפני ה', כך היתה ישיבת שלמה, לפחות בשנתו הראשונה, לפני ה'. כפי שאמרו חז"ל (אסתר רבה א, יב) שכאשר שלמה היה עולה על כסאו בן שש המעלות, היה הכרוז מזהירו על שש המצוות שהמלך מוזהר עליהם, וכשבא לשבת למעלה היה הכרוז אומר: דע לפני מי אתה יושב לפני מי שאמר והיה העולם.

דוד המלך זכה למלכות עולם משום שמחוקק היה בין רגליו (סנהדרין) ואורים ותומים נגד פניו (כהונה). בלעדיהם הוא לא הרים ידיו ורגליו "נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתך". כששמואל הלך להמליך את דוד וראהו לראשונה, הוא נרתע לאחוריו מפני אדמוניתו, שמא הוא שופך דמים כעשוי, אך הוא נרגע והתאושש כשה' הודיעו שכל מעשיו של דוד הם על דעת סנהדרין¹⁶, "ומחוקק מבין רגליו".

באותה שעה גם קטרגו מלאכי השרת לפני ה', על שהוא נוטל את המלכות משאול, שהיה צדיק גמור, ונותנה לדוד שהיה אך בעל תשובה. ונתפסו כשה' השיבם ששאול לא התמיד בשאלת האורים ותומים כאשר הפלשתים התקרבו אליו, ואמר לכהן: "אסוף ידך". דוד לעומתו לא מש מהאורים והתומים גם כאשר הפלשתים הגיעו עד ד' אמותיו¹⁷.

ככל שגברה דבקו של דוד באורים ותומים כך גברה שנאתו לעורים ופסחים¹⁸, על כן דוד יבוא גם יבוא אל הבית אבל עור ופסח לא יבוא שם.

עסוקיו הרבים של דוד במלחמות (שכללו שפיכות דמים לרוב) ובתקונים מעשיים של ממלכתו לא מנעו ממנו לעסוק בתורה יומם ולילה ולשבת לפני רבותיו באימה ויראה בזיע ורעה (ברכות ג. מו"ק ט"ז. ועוד מקומות הרבה בחז"ל).

דבר זה היה למעלה מהשגתם של ירבעם וסיעתו ושאר מלכי ישראל, ועל כן

14. עיין סוטה מ: תוד"ה והאמר מר אין ישיבה, שהביאו בשם מדרש שוחר טוב שרק לכה"ג היתה ישיבה בעזרה.

15. מפסוק זה הוכיחה הגמרא בסוטה שיש ישיבה למלכי בית דוד בעזרה. רש"י כתב שחלק להם המקום כבוד להראות שמלכותו שלמה.

16. עיין בר"ר סג, ח.

17. שוחר טוב כז, ב.

18. שמואל ב, ה. ח.

התקשו לעכל מלכות זו ויצאו לחלוק עליה וכאשר כתב הראי"ה קוק (אגרות ראייה חלק ג' עמ' ו'):

"...מפני שנחסרה האמונה, שמלך עוסק בתורה וחכמה כדוד ושלמה יוכל לעסוק יפה בעסקי העולם של הנהגת המלכות".

חכמי ישראל התייחסו למלכי ישראל באמות מידה שונות מאשר למלכי בית דוד. הם הפקיעו אותם כליל ממערכת המשפט. אף החליטו שלא ידונו אותם בגלל מעשה שהיה עם ינאי המלך שממנו התברר "שלבם גס בהם ויבא מן הדבר תקלה והפסד על הדת" (רמב"ם מלכים פ"ג ה"ז), "ושאין נכנעים לדברי תורה" (רמב"ם סנהדרין פ"ב ה"ה).

הנה כי כן, רואים אנו שמצד הדין יש להפריד הפרדה ברורה בין המלוכה למערכת המשפט, הן מתוך דאגה לטוהר המשפט והן מדאגה לתפארת המלוכה.

יוצאת מהכלל הזו במידה מסוימת, מלכות בית דוד שנמדדת באמות מידה נצחיות, שהן למעלה מן המקום והזמן ואשר פורשת כנפיה לעבר אחרית הימים.

כך כותב הראי"ה זצ"ל (עולת ראייה עמ' תלא-ב):

"זאת היתה המעלה העליונה של דוד, שהיה לבבו שלם עם ה' ועל כן היתה מלכות בית דוד ביסודה דבקה לנבואה ועשתה כל מעשה עפ"י עצת ה' הנשגבה. כי לא ממלכת שעה היא כי אם ממלכת עולמים, ששינויי הזמנים לא ישלטו עליה. "ודוד עבדי נשיא עליהם לעולם".

ה. על מלכים המתפרצים אל כתר הכהונה

ירבעם היה המלך הראשון שהתפרץ אל ממלכת הכהונה תוך נסיון לקעקע את מוסדותיה ולהרוס את מעמדה המשפחתי. הוא הקים מרכזים חדשים לעבודת ה' בבית-אל ובדן. עשה חג חדש בחדש השמיני (במקום השביעי), בחדש אשר בדה מלכו. העמיד כהנים חדשים מקצות העם אשר לא היו מבני לוי, ולבסוף נטל לעצמו את כתר הכהונה כשעלה על המזבח בבית-אל להקטיר קטורת ולהקריב קרבנות.

במעשים אלו פרץ ירבעם את כל המחיצות שהקיפו את הכהנים וסדר עבודתם. מאותו יום והלאה הפכו כתרי כהונה ומלוכה לכתר אחד בממלכת אפרים, ושניהם על ראשו של המלך. מה היו המניעים למעשיו הקיצוניים של ירבעם? על כך מסופר בכתוב (מל"א, יב, כרלג):

"ויאמר ירבעם בלבו, עתה תשוב הממלכה לבית דוד, אם יעלה העם הזה לעשות זבחים בבית ה' בירושלים, ושב לב העם הזה אל אדוניהם, אל רחבעם מלך יהודה והרגני, ושבו אל רחבעם מלך יהודה. ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב ויאמר אליהם רב לכם מעלות ירושלים... ויעש כהנים מקצות העם" וכו'.

מדוע חשש ירבעם כל כך משוב לב העם אל רחבעם? ההיה רחבעם מלך חכם ומרשים כשלמה אביו? ודאי שלא. האם היה צדיק כדוד אביו? ודאי שלא. ממה אם כן חשש ירבעם?

תשובה לכך ניתנה במסכת סנהדרין (קב:):

"אמר (ירבעם), גמירי דאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד, כיון דחזו לרחבעם דיתיבי ואנא קאימנא, סברי, הוא מלכא ואנא עבדא, ואי יתיבנא מורד במלכות הואי, וקטלן לי ואזלו בתריה".

רש"י הרחיב דברי הבבלי בעקבות הירושלמי (ע"ז, פ"א, ה"א) וכתב:

"אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד, ויהיה הוא יושב ואני עומד, ובמוצאי שביעית בזמן הקהל, יקרא את פרשת המלך, שהוא ראש במדינתו ואני כשאר העם, נמצאתי בזו".

ירבעם ודאי לא השלים עם הקביעה השרירותית לדעתו, שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד. לדידו, הוא היה ראוי לשבת בעזרה יותר מרחבעם, שהרי הוא מולך על עשרה שבטים ורחבעם רק על שבת אחד. ועוד שהוא מולך מכח נביא ורחבעם מכח ירושה בלבד.

מי שעוקב אחר מעשיו ופעולותיו של ירבעם, מבין היטב עד כמה צדקו חז"ל בשללם ממלכי ישראל את הישיבה בעזרה. אין מלך בישראל כירבעם אשר רמס ברגל גאווה ומצח נחושה את מוסדות הכהונה והמשפט בישראל. אילו ניתנה לו גם ישיבה בעזרה לאן היה מגיע?

הדברים שכתבנו בפרק הקודם על ליבם הגס של מלכי ישראל ועל אי כניעתם לדברי תורה, יפים ונכונים גם לפרקנו. בגלל תכונות אלו הם השתלטו על מוסד הכהונה וערערו את כל אשיותיו.

מלכי יהודה לעומתם היו בתחילת דרכם הרבה יותר רגישים למערכות הכהונה והמשפט. אולם אורח חייהם של מלכי ישראל השפיע ללא ספק גם עליהם. כך קרה שכעבור מאה וששים שנה ממעשה ירבעם, אנו עדים למלך יהודה ההולך בעקבות ירבעם ומנסה לחקותו.

כך מסופר בספר דברי הימים (ב, כו, טז-כא):

"וכחזקתו גבה לבו (של עוזיהו) עד להשחית, וימעל בה' אלקיו, ויבא אל היכל ה' להקטיר על מזבח הקטרת, ויבא אחריו עזריהו הכהן, ועמו כהנים לה' שמונים בני חיל, ויעמדו על עזיהו המלך ויאמרו לו: לא לך עזיהו להקטיר לה' כי לכהנים בני אהרן המקדשים להקטיר, צא מן המקדש כי מעלת, ולא לך לכבוד מה' אלקים. ויזעף עזיהו, ובידו מקטרת להקטיר, ובזעפו עם הכהנים והצרעת זרחה במצחו" וכו'.

כדי להראות עד כמה הושפע עזיהו ממלכי ישראל, נצטט בהשמטות מדבריו של

ההיסטוריון יעבץ (מתוך מאמרו "קטגוריה בין בית דוד לבין בית אהרן") כפי שהובאו בספרו של הרב י. יעקובסון (חזון המקרא, הפטרת תרומה, עמ' 207):

"והנה כל עצם המאורע הזה (רצונו של עזיהו להקטיר) מתחילתו, היה פרי גובה הלב שנכשל בו המלך הטוב הזה. **כחזקתו** – שאמר נאה למלך לשרת למלך הכבוד, כמליצת בעל הפירוש המיוחס לרש"י (דה"ב כו, טז) מבלי שים לב אל מצות התורה. ואין ספק בדבר, כי לענין זה קנא מלך יהודה זה במלכי אפרים, שהיו כהנים גדולים לאלהיהם (מל"א, יג, א) ובשביל כהונתם הגדולה על מזבח בית-אל, נקראה עיר זו "מקדש מלך" (עמוס ז, יג). כי שם **מקדש** לא יכון אלא לבית שמשמשים בו בכהונה ולא לדירת אדם. המאורע הזה לא פסק מלהוליד תולדות רעות בדומה לו ימים רבים... הקלקלה הזאת עלתה עד מרום קצה בימי אחז... המלך הטפש הזה אמר באולתו למצוא מקום, אשר הניחו אבותיו להתגדר בו... עזיהו אבי אביו אמר לשמש בכהונה והשעה נטרפה עליו, וייתם אביו לא אמר לשמש בכהונה אך מנוע מנע רגליו מן המקום הקדוש, אשר הכאיב את לבו, והוא בחוסר לבו לא שעה אל המון לב אביו, ויעתק בעברתו את המזבח העתיק ממקומו ויזניחהו, למען הנקם מן הכהנים אשר קדוש היה בעיניהם. ויעש מזבח חדש כתבנית מזבח אלהי דמשק, וידרוך ברגל גאווה על המזבח הזה... ובאחרונה, "ויסגר את דלתות בית ה'". זאת היתה אחרית תוצאות הקטגוריה שנפלה בין עוזיהו מלך יהודה ובין עזריהו הכהן הגדול, ומי יודע עד כמה ארכה העזובה הזאת לולא קם תחת אחז, מושל צדיק אשר כמעט עלה על כסאו, וישם קץ לדבר הרע הזה הלא הוא חזקיהו המלך..."

ו. ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש – האחדות הכוללת

מאמצייהם הבלתי פוסקים של מלכי ישראל להרוס אל הקדש פנימה ולהרוס את כל המחיצות שהפרידו בין המלוכה והכהונה, מעוררים מחשבות שמא דחפים אלו נובעים מתחושות פנימיות נכונות, ושרשן ומקורן טהור וקדוש. שמא מלוכה וכהונה בדבור אחד נאמרו וניתנו, ואנו קטני הדעת והמעש שתיים ושלוש שמענו. על מנת להשיב על שאלה זו נברר את פשרם של הכתרים להם זכו בני ישראל במעמד הר סיני ומה הוראתם לדורות.

שנינו במסכת שבת (פח.):

"דרש רבי סימאי, שעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע, באו ששים ריבוא של מלאכי השרת לכל אחד מישראל, וקשרו לו שני כתרים, אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע. וכיון שחטאו ישראל, ירדו מאה ועשרים ריבוא מלאכי חבלה ופירקום. שנאמר: "ויתנצלו" בני ישראל את עדים

19. התוס' הסבירו שהמקור לכך שבהורדת הכתרים היו מספר כפול של מלאכים. הוא בכתוב: "ויתנצלו" שמשמעו שתי הורדות. בספרים מדיקים אכן כתוב: "ויתנצלו" לא

מהר חורב". א"ר חמא ברבי חנינא: בחורב טענו, בחורב פרקו. בחורב טענו כדאמרן, בחורב פרקו, דכתיב: ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב. א"ר יוחנן: וכולן זכה משה ונטלן דסמיך ליה: ומשה יקח את האהל. אמר ריש לקיש: עתיד הקב"ה להחזירן לנו שנאמר (ישעיהו, לה): ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם, שמחה שמעולם על ראשם".

מדוע נזקקו לפירוק הכתרים למספר כפול של מלאכים מכפי שנזקקו לקשירת הכתרים?²⁰ המהר"ל (חידושי אגדות למסכת שבת פח). השיב על כך:

"דבר זה, כי כאשר קשרו בראשיהם, היה מלאך אחד, כי שניהם נעשה ונשמע הם דבר אחד ואין זה בלי זה. ולפיכך אין ראוי שיהיו שני מלאכים רק מלאך אחד לנעשה ונשמע. אבל כשנטלו מהם סוף סוף היו להם שני עטרות, והיה מלאך חבלה לכל כתר, כי אל הלקיחה לא היה חיבור אל שני עטרות אלו, ודבר זה פשוט".

מה שפשוט למהר"ל טעון הסבר לנו. מהן אותן עטרות שעטרו את ישראל במתן תורה, ומדוע העטרת האחת הפכה לשתיים אחר חטא העגל?

מה שסתם המהר"ל פירש המהרש"א (חידושי אגדות לשבת):

"...שהם (הכתרים) המלכות והכהונה, וזה שאמר במתן תורה, ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש, דהיינו כתר מלכות וכתר כהונה... ואמר כולן זכה משה, רצה לומר ששני הכתרים האלו שהם מלכות וכהונה, ודאי תלויים בכתר תורה, שאין לך גדול ממשה בתורה שנקראת על שמו, ולכך זכה למלכות שהיה מלך וזכה לכהונה בז' ימי המילואים כמפורש במסכת זבחים"...

המהרש"א צירף בצדק את הקדמת נעשה ונשמע והכתרים, עם הפסוק ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש, והסיק מכך שמדובר בכתרי כהונה ומלוכה, כי אכן קשורים וסמוכים הם זה לזה ככתוב (שמות יט, ו-ח):

"ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל, ויבא משה ויקרא לזקני העם וישם לפניהם את כל הדברים האלה אשר ציוה ה', ויענו כל העם יחדיו ויאמרו כל אשר דיבר ה' נעשה ונשמע".

- נאמר אלא "ויתנצלו", מכאן שהיו מאה ועשרים ריבוא מלאכים.
20. בהתאם לגירסת הגמרא שלנו, וכן גרסו התוס' והמהר"ל בפירושו לש"ס. אולם בתנחומא (שלח, יג) ובאיכה רבתי ב', ובמהר"ל (תפארת ישראל פרק כט) כתוב שגם בקשירת הכתרים היו מאה ועשרים ריבוא של מלאכים.
21. גם התרגום יהונתן פירש בדרך זו וזה לשונו: "ואתון תהון קדמי, מלכין קטורי כיללא, וכהנין משמשין..." וכתב המפרש: "...פירוש שתדיו אחר קבלת התורה מוכתרין בכתר תורה, ואפשר לומר, שני הכתרים שקשרו המלאכים לכל אחד ואחד מישראל.

מצירוף דברי המהר"ל והמהרש"א למדנו, שבתחילה כתרי כהונה, מלוכה ותורה היו כתר אחד, והוא היעוד הנכסף של עם ישראל. רק בגלל התפרקות העם בחטא העגל, התפרק הכתר האחד והפך לשלשה.

כאשר אין הפרש בין נעשה לנשמע, ובין ראיית קולות לשמיעת אור לפידיים, "כי כל ההרגשות מתחברות אל מקום אחד" (ראב"ע שם), אז גם אין הפרש בין כתר כהונה לכתר מלוכה וכולם מולכים יחד באהבה רבה. במצב דברים זה, מתבטלת מאליה השאלה, בה התחבטו גדולי עולם, אם תלמוד גדול או מעשה גדול? כי שניהם גדולים כאחד, מעשה מביא לנשמע כשם שתלמוד מביא לידי מעשה.

משה רבינו אשר זכה בכל שלשת הכתרים ואף זכה גם בכתרים של כל ישראל, שימש בכל שלשת התפקידים כאחד, ברשות גבוה. הוא לא ניצל מעמדו לרעה כפי שטען נגדו קרח. גם לא היה חשש שתפקיד אחד יפגום ברעהו, כי במדרגתו העילאית של משה כולם "היו תואמים מלמטה ויחדו יהיו תמים אל ראשו".

כך כתב הראי"ה קוק באורות הקדש (חלק א', עמ' רעו):

"אמנם יש כשרון עצום בתכונה הרוחנית העליונה לכלול את הכל, אבל זוהי דוקא במידתה של התגלות הנבואה באספקלריא המאירה. על כן משה רבנו עצמו בלבד, עליו נאמר ויהי בישורון מלך. אבל במעמד הדורות, היה מלך לחוד ונביא לחוד. ושמואל הוא שהיה במדה ידועה שקול כמשה ואהרן, היתה לו בהירות רוחנית כזאת, עד כדי למלא גם כן מקום של מלך, בטהרת השפעת נבואתו ועליוניותו הרוחנית בשלמה".

אמור מעתה, הפרדת רשויות היא דבר טוב בעתו. בעלמא דפירודה אין לנו אלא רשויות נפרדות ושלשה כתרים. אבל בעולם שכולו טוב, יש רשות אחת וכתר אחד ומלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא.

ז. ישראל ואומות העולם

אילו זכו ישראל והיו נשארים במדרגה העילאית של ממלכת כהנים וגוי קדוש, אזי, היחס בין ישראל לעמים היה שונה מכפי שהוא כיום. שהרי אין מלך בלא עם ואין כהן בלי ישראל. מכאן שאומות העולם אמורים היו להיות הישראלים, משרתי הכהנים והמלכים, ובני ישראל מורי התורה והדעת לכל המין האנושי. כפי שהאיר עינינו בזה הספורנו (שמות יט, ו):

כי תהיו ממלכת כהנים, להבין ולהורות לכל המין האנושי, לקרא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד, כאמרו: "ואתם כהני ה' תקראו" (ישעיהו סא, ז), וכאמרו: כי מציון תצא תורה (ישעיהו ב). ... וזה כי אמנם, היתה כונת האל יתברך במ"ת לתת להם אז כל הטוב העתיד, ולולי השחיתו דרכם בעגל, כאמרו אז: "ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב".

ומה שהיה הוא שיהיה. לעתיד לבוא יחזרו הכתרים לישראל ושמחת עולם

תהיה על ראשם. מערכת היחסים בינינו לבין אומות העולם תחזור ותתעלה למדרגתה האמיתית, כימי קדם, ויתקיימו בנו דברי הנביא ישעיהו (סא):

"ועמדו זרים ורעו צאנכם, ובני נכר אכריכם וכרמיכם, ואתם כהני ה' תקראו, משרתי אלקינו יאמר לכם, חייל גויים תאכלו ובכבודם תתיימרו... שמחת עולם תהיה להם... ונודע בגוים זרעם וצאצאיהם בתוך העמים, כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה'".

והסביר שם הרד"ק:

ואתם לא תהיו צריכים לעבוד עבודתכם, כי בני נכר יעשו אותם, ותהיו פנויים לעבוד את ה'. כמו הכהנים שהיו מזומנים ומוכנים לעבודת בית המקדש, כן תהיו פנויים מעסקי העולם, ותתעסקו בתורת אלקים ובדברי חכמה לדעת את ה'... והחכם ראב"ע פירש: והנה יהיו עכו"ם כנגד ישראל כישראל נגד אהרן הכהנים, על כן חיל עכו"ם כנגד המעשר.

ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום.

לעילוי נשמת הרב ישראל גראמה זצ"ל נלב"ע ביום י"א ניסן תשמ"ט.